

वनस्पति स्रोत

समाचार पत्र

वनस्पति विभागको प्रकाशन

वि.सं. २०७८ असार/July 2021

वर्ष २४

अंक ४

राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार २०७७ तथा पुस्तक विमोचन कार्यक्रम

वनस्पति विभागको स्थापना भएको सम्भन्ना स्वरूप प्रत्येक वर्ष चैत्र २९ गतेका दिन वनस्पति दिवस मनाउने र राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार वितरण गर्ने कार्यक्रमलाई वनस्पति विभागले निरन्तरता दिँदै आएकोमा यस वर्ष "COVID-19" को विषम परिस्थितिले सम्भव हुन नसकेको हुँदा २०७८/०३/१६ गतेका दिन राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरीको प्राङ्गणमा राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार २०७७ वितरण तथा पुस्तक विमोचन कार्यक्रम वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिव डा. पेम नारायण कंडेलज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा सम्पन्न भयो। उक्त कार्यक्रम श्रीमान् सचिवज्यूले रुद्राक्षको विरुवामा जल सेचन गरी उद्घाटन गर्नुभएको थियो।

डा. हरि प्रसाद अर्याल राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार-२०७७ बाट सम्मानित हुँदै।

वानस्पतिक विविधताको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान र प्रविधिको विकास गरी त्यसको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन एवं दिगो उपयोग गरी देशको सामाजिक र आर्थिक विकासमा पुऱ्याउनु भएको विशिष्ट योगदानलाई कदर गर्दै यस वर्षको राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार २०७७ त्रिभुवन विश्वविद्यालय, वनस्पति शास्त्र केन्द्रीय विभागका सह प्राध्यापक डा. हरि प्रसाद अर्यालज्यूलाई प्रदान गरियो। वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिवज्यूले रु. दुई लाख नगद, कदर पत्र र दोसल्ला प्रदान गरी उहाँलाई सम्मान गर्नुभएको थियो।

सम्मानित व्यक्तित्व डा. हरि प्रसाद अर्यालले वि.सं. २०७२ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट च्याउ सम्बन्धी विषयमा विद्यावारिधि हासिल गर्नुभएको थियो। उहाँले वि.सं. २०५३ सालदेखि अध्यापन कार्य सुरु गरी वि.सं. २०७३ सालदेखि हालसम्म अनवरत रूपमा वनस्पति शास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, काठमाडौंमा अध्यापन कार्यमा संलग्न भई सेवा प्रदान गरिरहनुभएको छ। उहाँका ४४ भन्दा बढी अनुसन्धानात्मक लेख रचनाहरू विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जर्नलहरूमा प्रकाशित हुनुका साथै विभिन्न पुस्तकहरूमा सहलेखन, सम्पादन गर्नुका साथै विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय जर्नलहरूको सम्पादन गर्ने कार्यमा योगदान पुऱ्याउनु भएको छ। उहाँ नेपाल विद्या भूषण 'क' २०१२, र सन् २०१५ सालमा नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान (NAST) बाट Nabil Science and Technology Award द्वारा सम्मानित हुनुभएको छ। उहाँले विज्ञान जगत्का लागि २ वटा नयाँ प्रजाति र नेपालका लागि १३ नयाँ प्रजातिको च्याउ खोज गर्नु भई उल्लेखनीय कार्य गर्नुभएको छ। उहाँको दुसीजन्य वनस्पतिहरूको अध्ययन र अनुसन्धानहरूमा उल्लेखनीय योगदान रहेको छ।

यसैगरी वनस्पति विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा लामो समयसम्म वनस्पति पहिचान र अनुसन्धानको क्षेत्रमा प्रशंसनीय कार्य गरी सेवा निवृत्त हुनुभएका व.वै.अ. श्री सुनिल कुमार आचार्यलाई कदर पत्र, उपहार र दोसल्ला प्रदान गरी सम्मान गर्नुभएको थियो।

सोही अवसरमा यस विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा दत्तचित्त भई प्रशंसनीय कार्य गर्नुभएका तपसिलका कर्मचारीहरूलाई समेत प्रमुख अतिथि वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिव डा. पेम नारायण कंडेलज्यू, विशेष अतिथि वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रशासन महाशाखा प्रमुख श्री बट्टी राज अर्याल र महानिर्देशक श्री सन्जीव कुमार राईले कदरपत्रद्वारा सम्मान गर्नुभएको थियो।

सम्मानित हुने कर्मचारीहरूको विवरण

१. श्री शशिकला गौली, शाखा अधिकृत, वनस्पति विभाग
२. श्री श्रीराम आचार्य, लेखा अधिकृत, वनस्पति विभाग
३. श्री सीर्जना महर्जन, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, वनस्पति विभाग

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वनस्पति विभाग
थापाथली, काठमाडौं, नेपाल।

टेलिफोन: ४-२५११३९, ५-३५११६०, ४-२५११५९, ४-२५११७१, फ्याक्स: ९७७-१-४२५११४१
E-mail: info@dpr.gov.np, Website: www.dpr.gov.np

‘जो व्यक्तिले अरुको राम्रो गर्न चाहन्छ, उ पहिले नै पुरस्कृत हुने गर्दछ’ कम्पुशियसको यस भनाईले जुन व्यक्ति सदा समाज, राष्ट्रको उन्नतिमा लागि परेका हुन्छन्, तिनीहरू सम्मानको भागिदार भन्ने बुझाउँछ। वनस्पति विविधताको पहिचान, अध्ययन अनुसन्धान, प्रविधि विकासमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने एवं वनस्पतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं दिगो उपयोग मार्फत देशको सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय विकासमा प्रशंसनीय कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई सम्मान गर्ने एवं अनुसन्धानकर्तालाई वनस्पति सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासतर्फ उत्प्रेरित गर्ने उद्देश्यले वनस्पति विभागको स्वर्ण महोत्सवको उपलक्ष्यमा नेपाल सरकार (माननीय मन्त्रीस्तर) को मिति २०६६/१२/१६ को निर्णयानुसार ‘राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार, २०६६’ स्थापना गरिएको हो। सो पुरस्कार प्रत्येक वर्ष चैत्र २९ गतेका दिन विभागको वार्षिकोत्सव एवं वनस्पति दिवसको अवसरमा प्रदान गर्ने परम्परा रही आएको छ। अहिले समय असहज छ। समय नै त्यो राजमराल हो, जसले नीर क्षीरको विभेद गर्ने सामर्थ्य राख्दछ। यस असहज परिस्थितिलाई मध्यनजर गरी सो पुरस्कार वि.सं.२०७८ साल आषाढ १६ गतेका दिन वितरण गरिएको छ। सोही अवसरमा विभाग एवं मातहतका केन्द्रीय कार्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूको सेवाको मूल्याङ्कन गर्दै सम्मान पनि गरिएको छ। उक्त सम्मानले कर्मचारीहरूमा उत्प्रेरणा र काममा अझ बढी दत्तचित्त भई लाग्ने जाँगर पैदा गर्नेछ।

यसरी अनुसन्धानकर्ताहरूबाट वनस्पति विविधताको पहिचान, अध्ययन अनुसन्धान, प्रविधि विकास एवं वनस्पतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं दिगो उपयोग मार्फत देशको सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय विकासको फाँटमा जुन उल्लेखनीय कार्य हुँदै आएको छ, त्यसलाई व्यवसायीकरण गरी देशको वैकल्पिक आयतिर उन्मुख गर्नुपर्ने बेला आएको छ। देशको प्रमुख आयस्रोतको रूपमा रहेको पर्यटन र वैदेशिक रोजगार असहज परिस्थितिले धरासायी हुन पुगेको छ। यो पक्ष तंभिन्न पनि केही वर्ष लाग्ने नै छ। यस्तो आर्थिक विषम परिस्थितिसँग जुध्न देशको आफ्नै प्राकृतिक संसाधनलाई सदुपयोग गरी खस्किएको आर्थिकपक्षलाई सुधार्न अमूल्य वनस्पतिहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रशोधन गरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बजारीकरण गर्न सकियो भने राष्ट्रिय आयमा मनज सघाउने छ। यस अहम् विषयलाई वनस्पति विभागले आगामी दिनमा आफ्नो लक्ष्य बनाएको छ।

४. श्री प्रदीपिका आचार्य, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला, थापाथली
५. श्री चेतना खनाल, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला, थापाथली
६. श्री अमित ढुङ्गाना, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, वनस्पति विभाग
७. श्री मदन राज भट्ट, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, कैलाली
८. श्री सजिता ढकाल, अनुसन्धान अधिकृत, राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरी
९. श्री कमल बहादुर नेपाली, असिस्टेन्ट बोटानिष्ट, राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरी

१०. श्री प्रेम सुब्बा, लेखापाल, वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, ईलाम
११. श्री राम कुमार बिस्ट, हेड फिल्ड असिस्टेन्ट, राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरी
१२. श्री सुदर्शनराज पुडासैनी, फिल्ड असिस्टेन्ट, वनस्पति विभाग
१३. श्री पदम बहादुर थापा, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१४. श्री निर्मला भण्डारी, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१५. श्री कमला भण्डारी, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१६. श्री राकेश तामाङ्ग, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१७. श्री सुनिता तामाङ्ग, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१८. श्री श्रीदेवी खड्का, कार्यालय सहयोगी, वनस्पति विभाग
१९. श्री सुनिता चौधरी, कार्यालय सहयोगी, प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला, थापाथली
२०. श्री गणेश तामाङ्ग, कार्यालय सहयोगी, राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरी
२१. श्री रोशन तामाङ्ग, कार्यालय सहयोगी, राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरी

सोही अवसरमा श्रीमान् सचिवज्यूले प्रा. डा. मोहन सिवाकोटी, श्री सन्जीव कुमार राई, श्री तेज नारायण मण्डल, डा. शिव कुमार राई, श्री तिलक प्रसाद गौतम, डा. हरि प्रसाद अर्याल र श्री कुल प्रसाद लिम्बुद्वारा सम्पादित तथा वनस्पति विभाग, Botanical Society of Nepal र Nepal Biological Society, Biratnagar बाट संयुक्त रूपमा प्रकाशित “Integrating Biological Resources for Prosperity” पुस्तकको विमोचन समेत गर्नुभएको थियो। वनस्पति विज्ञ प्रा. डा. संगीता राजभण्डारीले उक्त विमोचित पुस्तकको समीक्षा गर्नुभएको थियो। कार्यक्रम पश्चात प्रमुख अतिथि, विशेष अतिथि लगायत अन्य पाहुनाहरूले राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरीको म्युजियम लगायत विभिन्न शाखाहरूको अवलोकन गर्नुभएको थियो। सोही अवसरमा अतिथिहरूबाट राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान गोदावरीमा जिङ्गो (*Ginkgo biloba*) को बिरुवा रोपण कार्य पनि गरिएको थियो।

उक्त कार्यक्रममा वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सहसचिवहरू, विभागीय प्रमुखहरू, वनस्पति विभागका पूर्व महानिर्देशकहरू, उपमहानिर्देशकहरू, विभिन्न संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू, NARC, NAST लगायत विभिन्न प्रतिष्ठानका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरू, त्रिभुवन विश्वविद्यालय एवं अन्य विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरू, वनस्पतिविद्हरू लगायत वनस्पति विभागका पूर्व कर्मचारीहरू डिजिटल प्लेटफर्म मार्फत् कार्यक्रममा सहभागी हुनुभएको थियो।

पुस्तक विमोचन

राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार २०७७ बाट सम्मानित व्यक्तित्वको मन्तव्य

वनस्पति जीवन तथा सभ्यताको केन्द्र हो । प्राणी मात्रको बाँच्ने आधार पनि वनस्पति नै हो । वनस्पति सृष्टि प्रक्रियाको साक्षी पनि हो । हाम्रा परम्परागत सम्पूर्ण ज्ञानको उद्भव वट-वृक्षको सानिध्यमा तथा सम्पर्कमा भएको पाइन्छ । मानव सभ्यता तथा यसको विकासक्रम सँगसँगै हाम्रा पूर्वज ऋषि, तपस्वी तथा मुनिहरूको अभिव्यक्ति तथा सम्पादित ग्रन्थहरू वेद-पुराण, गीता, कुरान, रामायण, बाइबल आदिमा पनि वनस्पति तथा वनस्पतिजन्यपदार्थको उल्लेख तथा वर्णन गरेको पाइन्छ । विरुवा लगाएर हुर्काउने गर्दा यज्ञ गरे सरह हुन्छ भन्ने हाम्रो मान्यता अनुरूप हाम्रो समाजमा पितापूर्खाहरूले प्रायः सदाबहार विरुवाहरू लगाएर हामीलाई छाडेको अभै पनि यत्रतत्र देख्न पाइन्छ । मानवले प्रकृतिप्रति कृतज्ञ हुने कुनै पनि अनुष्ठानहरू वृक्षको सानिध्यमा रहेर गर्दा त्यसको प्रतिफल राम्रो हुने कुराको वर्णन धर्म-ग्रन्थहरूमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । वनस्पति मानिसको जीवनमा जन्मदेखि मृत्यु पर्यन्त, अफ्न सनातन र सम्यक दुवै संस्कृतिको आ-आफ्नो परम्परा र संस्कारहरूमा अनिवार्य छ ।

विज्ञानको प्रगति पनि पर्यावरण सन्तुलन सँग-सँगै भएको मानिन्छ र हुनु पनि पर्दछ । अन्यथा वातावरणीय असन्तुलनको परिणाम निकै भयावह भएको देखिरहेका, सुनिरहेका र भोगिरहेका पनि छौं । शान्तिका दूत गौतम बुद्धका महत्वपूर्ण सबै घटनाहरू जन्म, बोधि (बुद्धत्व) प्राप्ति तथा महापरिनिर्वाण वृक्षको छहारीमै भएको देखिन्छ ।

सम्पन्नता तथा समृद्धिका लागि आफ्नो क्षमताको पहिचान (प्राकृतिक तथा मानवीय संशाधन), स्थानीय क्षमतालाई उद्योगमा रूपान्तरण, विज्ञान तथा प्रविधिमा आधारित इकोनोमी (Knowledge based) सक्षम कार्य सम्पादन र अनुसन्धानमा विशेष जोड आवश्यक पर्दछ । वन पैदावारमा आधारित उत्पादनहरू (जडीबुटी, कस्मेटिक, उच्चगुणस्तरको खाना) ले रोजगारी सिर्जना गर्ने हुँदा आमनागरिकको जीवन उकास्न मद्दत पुग्न जान्छ । परम्परागत रैथाने वनस्पति तथा प्रविधिको विकासका लागि अभिलेखीकरण र अनुसन्धानात्मक कार्यहरूलाई प्रश्रय दिइनु पर्दछ । अब जडीबुटी मात्र बेच्ने होइन, त्यसको प्रोडक्टहरू बेच्नु पर्दछ । बायो प्रविधि मात्र होइन, नानो प्रविधिको माध्यम पनि अपनाउनु पर्दछ र Bottom up and top-down approach मोडेल अपनाउनु पर्दछ ।

विभाग अहिले Education-research-production correlation strategy अन्तर्गत Inter & Intra-Institutional, People-Participation समेतको सहकार्य गरेर कार्य गरिरहेको छ र यो सराहनीय पनि छ । आफ्ना सबै निकायहरूमार्फत आ-आफ्नो उद्देश्य अनुरूपको कार्य सम्पादन गर्दै समुदायमा आधारित Herbal खेतीतर्फको अग्रसरता, विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्तादेखि सामान्य नागरिकहरूको Spiritual, Mental, Social, Academic, Innovation उन्नयनमा विभागको प्रयासले समाजका धेरै वर्ग लाभान्वित भएका छन् । विकासको राम्रो Model को एउटा Research Institute को रूपमा काम गरिरहेको यस अवस्थामा वनस्पति पहिचान तथा वंशाणु विश्लेषण (Bar coding & DNA sequencing) मा अग्रसरता लिँदा यसको गुणस्तरमा अफ्न बढी सुधार आउँदै जानेछ ।

अबको प्रविधि हस्तान्तरण lab to land हुँदै उद्योग सञ्चालनमा सहगोगी हुनुपर्दछ । यसका लागि वातावरण संरक्षणलाई मध्यनजर राख्दै प्राकृतिक

स्रोतको दिगो उपयोगलाई सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । उत्पादित वस्तुहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न विद्यमान संस्थाहरू, उत्पादन र सेवाहरूलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय पहिचान दिने गरी सक्षम बनाउनु पर्दछ । उद्योगहरूले पनि अनिवार्य रूपमा आम्दानीको केही प्रतिशत अनुसन्धानका लागि छुट्याउनु पर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ र उनीहरूबाट पनि प्रकाशन, प्रसारण तथा Knowledge transfer हुन सक्दछ । यसरी अनुसन्धानलाई प्रविधि विकास र व्यवसायीकरणसँग जोड्दै, तिनको उपलब्धीहरूलाई मानव जीवनको प्रयोगसँग जोडिनु पर्दछ । अतः विज्ञानको मांसपेशीले भरिदिँदा सौन्दर्यको अफ्न बढी अभिवृद्धि हुनपुग्दछ ।

अबका दिनमा विभागले Plant Health Clinic संचालनमा ल्याएर जडीबुटी खेती गर्नेहरूलाई अफ्न बढी सेवा दिन र यसका नवीनतम उपलब्धिहरूलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट जनस्तरसम्म पुऱ्याई विज्ञान तथा प्रविधि मैत्री समाज तथा संस्कार निर्माणको वातावरण तयार गर्न सकोस् ।

बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने वातावरण र संस्कृतिको विकासलाई बढावा दिनु पर्दछ । जलवायु परिवर्तन, मानव कल्याण, प्रकोप व्यवस्थापन, कानूनप्रवर्द्धन जस्ता क्षेत्रहरूमा विज्ञान तथा प्रविधि सम्मत उपयोगमा ल्याइनु पर्दछ । यति गर्न सकियो भने मात्रै वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै हामी वनस्पतिको अत्याधिक उपयोग गर्न र त्यसबाट समृद्धिको राष्ट्रिय अभियानलाई टेवा पुऱ्याउन सक्नेछौं ।

मेरो २७ वर्षदेखिको अनुसन्धानयात्राको क्रममा दुसी तथा दुसीजन्य वनस्पतिहरूका Diversity, Nutrients, Growth, Ethnomycological study, Secondary metabolites, Medicinal species, ex-situ and in-situ conservation, Toxicity, Heavy metals, Antioxidant properties, antimicrobial activities, Anti-diabetes activities, Fungicides development, Protocol development of Mycorrhizal Propagation हरूमा ४४ वटा अनुसन्धानात्मक रचनाहरू प्रकाशित छन् । यसैक्रममा नेपालको लागि १३ प्रजाति र विज्ञानको क्षेत्रमा २ प्रजाति नयाँ पत्ता लाग्यो । २ वटा पुस्तकको सम्पादन र ४ वटा पुस्तक पाठ प्रकाशित छन् र यसको साथै नेपालका च्याउहरूको विद्युतिय अभिलेखीकरण प्रक्रिया चलिरहेको छ ।

अन्तमा, मलाई, दुसीजन्य वनस्पति क्षेत्रमा काम गरेर समाजलाई थोरै भए पनि दिग्दर्शन गर्ने मेरो प्रयासलाई यस राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कारद्वारा सम्मान गर्नुभएकोमा यस विभाग तथा यस विभाग मार्फत सम्बन्धित सबै प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

डा. हरि प्रसाद अर्याल

सह-प्राध्यापक

वनस्पति शास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वागत तथा निरीक्षण कार्यक्रम

मिति २०७८/०२/३० गते आइतबारका दिन माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री श्री नारदमुनि राना, माननीय राज्यमन्त्री श्री आशा देवी वि.क. र श्रीमान् सचिव डा. पेम नारायण कंडेलज्यूले वनस्पति विभागको निरीक्षण गर्नुभएको थियो। सो अवसरमा यस विभागका महानिर्देशक श्री सन्जीव कुमार राईले वनस्पति विभागले हाल गरिरहेका क्रियाकलापहरूका साथै भविष्यमा विभागले गर्नुपर्ने विषयका सम्बन्धमा प्रस्तुतीकरण गर्नुभएको थियो। उक्त

अवसरमा माननीय वन मन्त्री श्री नारदमुनि राजालाई स्वागत गरिदै। तथा वातावरण मन्त्रीज्यूले विभागमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई अध्ययन अनुसन्धानमा र विभागले प्रदान गरिरहेको सेवामा अभै दत्तचित्त भएर इमान्दारिताका साथ लाग्नुपर्ने बताउनुभएको थियो। साथै विभागका कार्यहरूलाई सातै प्रदेशमा कसरी विस्तार गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा पनि आगामी दिनहरूमा अगाडि बढ्नुका साथै संस्थागत सहभागिता र जनतासँगको सहभागिता अति महत्वपूर्ण रहेको कुरा व्यक्त गर्नुभएको थियो। सो अवसरमा माननीय राज्यमन्त्रीज्यूले जडीबुटीहरूको उत्पादन, अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षणका लागि आएका चुनौती र अवसरहरूमा ध्यान दिनुपर्ने र कार्यविधिहरू तयार गर्दा भूगोलको अवस्था पनि हेरेर तयार गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिनुभएको थियो। सो अवसरमा श्रीमान् सचिव डा. पेम नारायण कंडेलले वनस्पति विभाग पुरानो तथा उच्च छवि रहेको साथै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रख्यात संस्था भएको र यसले औषधिजन्य वनस्पतिहरूको उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मको कार्यमा समन्वय गरेर value chain को विभिन्न पहलुमा सहयोग गर्दै आएको कुरा व्यक्त गर्नुभएको थियो। यसका साथै विभागका वैज्ञानिक कर्मचारीहरूलाई क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न किसिमका तालिमहरूमा थप सहभागिता गराउनु पर्ने कुरा औल्याउनु भएको थियो। यस अवसरमा माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री श्री नारदमुनि राना, माननीय राज्य मन्त्री श्री आशा देवी वि.क. र श्रीमान् सचिव डा. पेम नारायण कंडेलज्यूबाट वनस्पति विभाग र अन्तर्गतमा प्रयोगशालाहरूको अवलोकन पनि गरिएको थियो।

जडीबुटी प्रवर्द्धन तथा विकास शाखा

वनस्पति विभाग, जडीबुटी प्रवर्द्धन तथा विकास शाखाको अयोजनामा मिति २०७८/१/३ देखि २०७८/१/९ सम्म सल्यान जिल्ला भ्रमण गरी कपूरकोट गा.पा.-३, कपूरकोट र कपूरकोट गा.पा.-५, रिममा “जडीबुटीको असल खेती तथा संकलन अभ्यास (GACP) कार्यान्वयन सम्बन्धी कृषकहरूलाई तालिम” सम्पन्न भएको छ। सो तालिम सञ्चालन भ्रमणमा वनस्पति

तालिमका सहभागीहरू, कपूरकोट

विभागका वैज्ञानिक अधिकृत श्री शिशिर पन्थी र सहायक वैज्ञानिक अधिकृत श्री कृष्णराम भट्टराई सहभागी रहनुभएको थियो। दुई-दुई दिन संचालित उक्त फिल्ड स्तरीय

तालिमका सहभागीहरू

तालिम कार्यक्रममा जम्मा ३१ जना कृषकहरूको सहभागिता रहेको थियो। सो अवसरमा उक्त स्थानमा खेती गरिएका र प्राकृतिक रूपमा संकलन हुने जडीबुटीहरूको अभिलेखीकरण, असल खेती अभ्यास, असल संकलन अभ्यास, टिमुरको असल खेती विधि लगायतका विषयमा प्रस्तुति र छलफल गरिएको थियो। वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, सल्यानको समन्वयमा संचालित उक्त कार्यक्रमको प्राविधिक सत्रमा कपूरकोटका सहभागीहरूलाई मूलपानी वनस्पति उद्यान भ्रमण गराई जडीबुटी पहिचान, नर्सरी विधि, खेती तथा संकलन आदि पक्षबारे उक्त अनुसन्धान केन्द्रका प्रमुख श्री दिनेश वराल र हे.फि.अ. श्री कृष्णबहादुर पुनद्वारा जानकारी गराइएको थियो। त्यस्तै रिमका सहभागीहरूलाई डालीगञ्जस्थित श्री मणिपाल कृषि, वागवानी, जडीबुटी तथा बाखा फर्म अवलोकन गराइएको थियो र सो सम्बन्धी सहभागीहरूको जिज्ञासा माथि सो फर्मका सञ्चालक श्री पुरमान पुनले जानकारी गराउनु भएको थियो। उक्त फर्ममा अनार, कागती, जुनार, आँप, टिमुर, तेजपात, काउलो, रिट्टा, अमला आदिको खेती, नर्सरी तथा भण्डारण स्थलको अवलोकन गरिएको थियो। साथै जडीबुटी खेतीमा ती स्थानका सवल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र चुनौती समेत जानकारी गराई कृषकहरूलाई असल खेती तथा दिगो र गुणस्तरीय संकलनका लागि सुझावहरू दिइएको थियो।

जैविक विविधता तथा साइटिस शाखा

Himali Agro Enterprises & Research Centre Pvt. Ltd. Gongabu-6, Kathmandu को आयोजनामा वनस्पति विभागका महानिर्देशक श्री सन्जीव कुमार राईज्यूको अध्यक्षतामा Bio-prospecting Strategy and action plan को प्रारम्भिक मस्यौदा माथि छलफल तथा राय सुझावहरू संकलनका लागि मिति २०७८/०१/०८ गते गोष्ठी सम्पन्न भयो। उक्त गोष्ठी मा वन तथा वातावरण मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, नार्क, वन तथा भू-संरक्षण विभाग, आयुर्वेद विभाग, वनस्पति विभाग, वातावरण विभाग, राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र, व्यवहारिक विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र

अध्ययन प्रतिवेदनको नतिजा आदानप्रदान र सुझाव (RECAST),

वनस्पतिशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.; राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरी, राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरी; आयुर्वेद क्याम्पस, काठमाडौं विश्वविद्यालय, प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला लगायत विभिन्न संघ संस्थाहरूका ३१ जना पदाधिकारीहरूको उपस्थिति रहेको

थियो । यस गोष्ठीमा Himali Agro Enterprises & Research Centre Pvt. Ltd. Gongabu-6, Kathmandu द्वारा तयार भएको Bio-prospecting Strategy and action plan को प्रारम्भिक मस्यौदाको प्रस्तुतीकरण डा. हरिदत्त भट्टराईले गर्नुभएको थियो र सहभागीहरूका बीच उक्त मस्यौदा माथि व्यापक छलफल भई आवश्यक सुझावहरू संकलन गरिएको थियो ।

यसैगरी Conservation Development Foundation, Nepal (CODEFUND), Koteswor, Kathmandu द्वारा तयार भएको Population Status of Mostly Traded CITES Enlisted Plants अन्तर्गत *Taxus spp.* को अध्ययन प्रतिवेदनको नतिजा भर्चुअल माध्यमबाट वनस्पति विभाग र यस अन्तर्गतका कार्यालयका पदाधिकारीहरूसँग sharing गरी आवश्यक सुझावहरू संकलन गरिएको थियो ।

वनस्पति स्रोतको परम्परागत ज्ञान सम्बन्धी अभिलेखीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत काठमाडौं उपत्यकाका तीनै जिल्ला (काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर) मा बसोबास गरिरहेका रैथाने नेवार समुदायले परम्परागत रूपमा प्रयोग गर्दै आएका वनस्पतिहरू सम्बन्धी अध्ययन/अभिलेखीकरणको कार्य वनस्पति विज्ञहरू मार्फत सम्पन्न गरिएको छ ।

प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला

यस अनुसन्धानशालाले नेपालमा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको Bioprospecting अन्तर्गत product formulation कार्यक्रम अन्तर्गत अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी जडीबुटीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्ने उद्देश्यले गठन गरिएको विज्ञ सम्मिलित टोलीद्वारा चिया, हर्बल दन्त मंजन, Mosquito repellent मलमलहरूको prototype तयार पारिएको छ । अनुसन्धानशालाले उक्त उत्पादनहरूको नमूना तयार एवं सोको परीक्षण गरी आगामी दिनमा व्यवसायीक उत्पादनका लागि सम्बन्धित संघ संस्थासँग सहकार्य गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

हर्बल चिया

हर्बल दंत मंजन

Mosquito repellent cream

यस अनुसन्धानशाला अन्तर्गत रहेको म्युजियममा पुरातात्विक महत्व भल्कने फ्रेममा विश्वप्रख्यात वैज्ञानिकहरूको फोटो, दश वटा वनस्पति उद्यानहरूको विवरण सहितको फोटो, रुद्राक्षका माला, घुम्ने डिस्के सहितको स्ट्याण्ड लगायत विभिन्न समानहरूद्वारा सजावट, मर्मत, रंगरोगन, तथा सुदृढीकरण गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यसबाट म्युजियमको सौन्दर्यतामा प्रवर्द्धन हुनुका साथै वनस्पतिको अध्ययन, अनुसन्धानमा टेवा पुग्ने विश्वास लिइएको छ ।

यस अनुसन्धानशालामा ISO 17025:2017 Accredited Parameter

फर्माकोजोशी म्युजियम

“Flash point” को सेवाग्राहीलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले अत्याधुनिक उपकरण फ्लास प्वाइन्ट एपरेटस खरिद तथा जडान गरी कर्मचारीलाई सो उपकरण सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । यसबाट सुगन्धित तेलमा Flash point परीक्षण मार्फत् सार्वजनिक सेवामा गुणस्तरीयता अभिवृद्धि हुने तथा सेवाग्राहीलाई छिटो छरितो र विश्वसनीय सेवा प्रदान गर्न सकिने भएको छ ।

Flash point apparatus

राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरी

राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरीमा संरक्षित १६५,००० हर्वेरियम नमूनाहरूमध्ये यस आ.व. २०७७/०७८ वैशाखदेखि असारसम्म ७,५०० हर्वेरियम नमूनाहरूको High Resolution Digitized Image सहित Database Entry गर्ने कार्य सम्पन्न भई लक्ष्य अनुरूप ३०,००० वटा हर्वेरियम नमूनाहरूको डिजिटलाईजेशन कार्य सम्पन्न भएको छ । यी ७,५०० डिजिटलाईज्ड हर्वेरियम नमूनाहरू सहित हालसम्म ९१,१०७ हर्वेरियम नमूनाहरूको डिजिटलाईजेशन कार्य सम्पन्न भएको छ । यी डिजिटलाईज्ड हर्वेरियम नमूनाहरूमध्ये हाल ६०,५०० हर्वेरियम नमूनाहरू plantdatabase.kath.gov.np मार्फत online उपलब्ध भएका छन् । बाँकी ३०,००० डिजिटलाईज्ड हर्वेरियम नमूनाहरू upload हुने प्रक्रियामा छन् ।

New to KATH

नेपालबाट रिपोर्ट भएका तर राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशालामा संरक्षण नभएका (New to KATH) फूल फुल्ने तथा फूल नफुल्ने वनस्पतिहरू यस आ.व. २०७७/७८ को वैशाखदेखि असारसम्म निम्न ८ प्रजातिहरू *Arceuthobium minutissimum* Hook. f., *Impatiens balsamina* L., *Impatiens glauca* Hook. f. & Thomson, *Impatiens harae* H. Ohba & S. Akiyama, *Rhododendron aeruginosum* Hook. f., *Primula elliptica* Royle, *Primula reptans* Hook. f. ex G. Watt, *Primula ianthiana* Balf. f. & Cave थप समावेश भई यस आ.व.मा ३० वटा New to KATH प्रजाति थपिएका छन् ।

राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरी

मिति २०७८/०३/१६ गते राष्ट्रिय वनस्पति पुरस्कार २०७७ वितरण समारोह तथा पुस्तक विमोचन कार्यक्रमको पावन अवसरमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिव डा. पेम नारायण कंडेलज्यूद्वारा राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान गोदावरीको मुख्य प्रवेशद्वारमा जडान गरिएको इ. टिकेटिड सिस्टम (Barcode/QR code scanner) को समुद्घाटन गरिएको थियो । तत् पश्चात् श्रीमान् सचिवज्यू लगायत वनस्पति

इ टिकेटिड सिस्टमको उद्घाटन

विभागका महानिर्देशक श्री सन्जीव कुमार राई, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रशासन महाशाखा प्रमुख श्री वद्रीराज अर्याल, प्रा. डा. संगिता राजभण्डारी (CDB-TU), राष्ट्रिय वनस्पति

वृक्षारोपण

पुरस्कार २०७७ बाट सम्मानित व्यक्तित्व सह-प्राध्यापक डा. हरि प्रसाद अर्यालद्वारा राष्ट्रिय वनस्पति उद्यानको अवलोकन गर्नुका साथै मेशोजोईक एभेन्युमा गिङ्गो (*Ginkgo biloba*) का विरुवा रोपण गर्नुभएको थियो ।

२०७८ असार महिनामा नेपालमा मात्रै पाइने इन्डेमिक वनस्पतिहरू

Thunbergia kasaujuana Bh. Adhikari & JRI Wood (१९८० मिटर) र

Hypericum cordifolium

Choisy (चैते फूल -१६००

मिटर) को भक्तपुर

जिल्लाको नगरकोट

क्षेत्रबाट Germ plasm

तथा DNA Material

संकलन गरी राष्ट्रिय

वनस्पति उद्यान

गोदावरीमा परस्थानीय

संरक्षण गरिएको छ ।

विरुवा संकलनका लागि

राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान,

गोदावरीका वरिस्ट उद्यान

अधिकृत दिपक लामिछाने,

उद्यान अधिकृतहरू डा.

मित्र पाठक र जीवन

पाण्डेको साथमा

Thunbergia kasaujuana

का taxonomy अध्ययन

तथा अनुसन्धानकर्ता सरोज

कसजुको पनि उपस्थिति

थियो ।

Thunbergia kasaujuana

विरुवा संकलनमा संलग्न टोली

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, धनुषा

यस अनुसन्धान केन्द्रले मिति २०७७/११/०१ गतेदेखि २०७७/१२/१० गतेसम्म प्रदेश नं. २ का विभिन्न जिल्लामा महत्वपूर्ण जडीबुटी प्रजातिहरूको खेती विस्तारका लागि जडीबुटी सम्बन्धी कार्यमा संलग्न कृषक समूह/सहकारी, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह लगायत निजी कृषकहरूलाई छलफल तथा अन्तरक्रियाका माध्यमबाट प्राविधिक सरसल्लाह प्रदान गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको थियो । यस कार्यका लागि जडीबुटी खेती विस्तार गरिएका र भविष्यमा जडीबुटीको व्यवसायीकरणमा योगदान पुऱ्याउन सक्ने सम्भावित समूहहरूसंग समन्वय गरी बारा जिल्लामा १, रौतहटमा २, सर्लाहीमा १, महोत्तरीमा ३, सिरहामा २ र धनुषा जिल्लामा ११ वटा विभिन्न सामुदायिक/साभेदारी वन उपभोक्ता

समिति, जडीबुटी सहकारी संस्था र निजी कृषक तथा लगानीकर्ताहरूको सक्रियतामा प्रत्यक्ष रूपमा छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा विशेष गरी जडीबुटी खेती विस्तार तथा व्यवस्थापनका प्राविधिक पक्ष (खेती प्रविधि, लागत, आम्दानी, बजारीकरण

छलफल तथा अन्तरक्रिया

आदि) लगायत कार्यालयद्वारा विगतमा विस्तार गरिएका जडीबुटी खेतीबारेका अनुभवहरू साटासाट गरिनुका साथै नेपालमा पाइने तथा आर्थिक हिसावले प्राथमिकतामा परेका महत्वपूर्ण जडीबुटीहरूबारे जानकारी प्रदान गरिएको थियो ।

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, इलाम

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, इलाम विगत लामो समयदेखि भाडाको घरमा बसिरहेकोमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको साविक जिल्ला भू-संरक्षण कार्यालयको भवन तथा जग्गा वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, इलामलाई कार्यालय सञ्चालन गर्न दिने निर्णय भए बमोजिम मिति २०७८/०१/०८ गतेदेखि साविक जिल्ला भू-संरक्षण रहेको भवनमा सरी नियमित कामकाज सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

हालको भवन

यस अनुसन्धान केन्द्रलाई सन्दकपुर गा.पा.-३, माइपालालमा सन्दकपुर गाउँपालिकाको पहलमा श्री भानुभक्त थापाले प्रदान गर्नुभएको १५ रोपनी जग्गा प्राप्त भएको र उक्त जग्गामा यस आ.व.को स्वीकृत वार्षिक बजेबाट ३३१.८ मिटर उद्यान फेन्सिङ्ग कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, मकवानपुर

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र मकवानपुरले बकैया गाउँपालिकाको कान्ती लोकपथ खण्डको वडा नं. ११ को ठिंगन क्षेत्रमा भोटे लहरा (*Gnetum montanum*) को बासस्थान संरक्षणको लागि उक्त क्षेत्रलाई तारबार गरी एक सूचनामुलक बोर्ड राखेको छ । वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र मकवानपुरका प्रमुख रघुराम पराजुलीको नेतृत्वमा बकैया गा.पा. ११ का वडाध्यक्ष गोपाल बहादुर नेसुर, सिउले सामुदायिक वनका अध्यक्ष इन्द्र बहादुर स्याङ्गताङ्ग, सहायक वैज्ञानिक अधिकृत चन्द्रकला ठाकुर, वनस्पति सहायक सागिर हुसेन लगायतको उपस्थिति रहेको थियो । वडाध्यक्ष लगायतका स्थानीय व्यक्तिहरू भोटे लहरा जस्ता दुर्लभ वनस्पति आफ्नो

क्षेत्रमा पाइनु धेरै ठूलो खुशीको विषय भएको र यो वनस्पतिको बासस्थान संरक्षणको लागि एक आपसमा समन्वय र सहकार्य गरी अगाडि बढ्ने निर्णय भएको छ। यसको बासस्थान संरक्षण गर्नमा स्थानीय तह, सम्बन्धित सामुदायिक वन र वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र सबै निकायहरू मिलेर अगाडि बढ्ने र स्थानीय सर्वसाधारणहरूमा यसको जानकारी गराइ चरिचरण तथा घाँसपातबाट पर्न सक्ने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पहल गर्ने विषयमा पनि छलफल भएको छ। वि.सं. २०७८ वैशाख १४ गते मकवानपुरको बकैया गाउँपालिकाको वडा नं. ११ मा पर्ने ठिगान क्षेत्रमा वैज्ञानिक अधिकृत श्री रघुराम पराजुलीले यो वनस्पति फेला पार्नुभएको हो। भोटे लहराका हालसम्म ८ वटा बोट फेला पारिएको छ। यसको प्रजनन अनुसन्धान पनि शुरु गरिएको छ। जसका हर्वेरियम नमूना वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, मकवानपुर र राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरीमा संग्रहित भएका छन्।

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, मकवानपुरले नेपालमा पाइने विभिन्न न्युरोहरूमध्ये कालि न्युरो र घ्यू न्युरो प्रजातिहरूको पूर्ण विरुवा (Leafy sporophyte) प्रयोगशालामा उमार्न सफलता प्राप्त गरेको छ। घ्यू न्युरो (*Dryopteris cochleata*) र कालि न्युरो (*Tectaria coadunata*) खानयोग्य उन्न्यु प्रजातिका वनस्पतिहरू हुन् र नेपालमा उक्त न्युरोहरू जंगली रूपमा संकलन गरी बजारमा प्रशस्त विक्री वितरण हुने गरेको

छलफल कार्यक्रम

पाइन्छ। हालसम्म जंगलमा विभिन्न जोखिम मोलेर संकलन गरी विक्री वितरण गरिदै आएकोमा प्रयोगशालामा कृत्रिम अवस्थामा उत्पादन गरिएको न्युरोका विरुवाहरू अब फिल्ड अध्ययनका लागि यस अनुसन्धान केन्द्रको नर्सरीमा वेर्नाको रूपमा राखी किसान तथा अन्य खेती गर्न ईच्छुक कृषक/सेवाग्राहीहरूलाई विक्री वितरण गरिनेछ। यसको अध्ययन कार्य मुख्यतः सहायक वैज्ञानिक अधिकृत चन्द्रकला ठाकुरले गरिरहनु भएकोछ। न्युरोका प्रजातिहरूको खेती प्रविधि विकास गरी कृषकहरूलाई ज्ञान हस्तान्तरण गरी

यसको खेतीतर्फ अग्रसर गराउन यस केन्द्रले ४ वटा प्रजातिहरू क्रमशः *Cyathea spinulosa* (रुख उन्न्यु), *Tectaria coadunata* (कालि न्युरो), *Dryopteris cochleata* (घ्यू न्युरो)

भोटे लहरा संकलन कार्य

र *Diplazium maximum* (चिप्ले न्युरो) को विजाणु (spores) बाट प्रोपागेशनको अध्ययन कार्य गरिरहेको छ। जसमध्ये हालसम्म कालि न्युरो र घ्यू न्युरोको पूर्ण विरुवा उमार्ने कार्यमा सफलता प्राप्त भएको छ भने चिप्ले न्युरो र रुख उन्न्युको प्रथम चरणको अंकुरण सफल भएको छ।

उच्च मागमा रहेका वनस्पतिहरूको विरुवा उत्पादन

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र मकवानपुरले यस आ.व. २०७७/०७८ का लागि उच्च मागमा रहेका जडीबुटी तथा शोभनिय फूलविरुवाका वनस्पतिहरू ७०००० भन्दा बढी संख्यामा उत्पादन गरेको छ। वनस्पति विभागको कार्यादेश अनुसार बजारको मागलाई मध्यनजर राखी यस केन्द्रले जडीबुटी अन्तर्गत उच्च मागमा रहेको विरुवाहरू हर्षो, १०,००० र वर्रो, २५,००० तथा फलफूल अन्तर्गत ड्रागन फ्रुट, १,०००, कागती ५,००० र मेवा, २,००० उत्पादन गरेको छ भने शोभनिय फूलका हिविसकस् ५,००० र बगनवेलि ५,००० लगायतका विरुवाहरू लक्ष्य बमोजिम उत्पादन गरेको छ। यस केन्द्र अन्तर्गतका वृन्दावन वनस्पति उद्यान, पर्वतीय वनस्पति उद्यान र टिष्टुङ्ग वनस्पति उद्यानका नर्सरीहरूमा उत्पादन गरिएका उक्त विरुवाहरूको नियमित स्याहार संभार हुनुका साथै विरुवाहरूको वितरण समेत भइरहेको छ।

पोलीब्यागमा उत्पादित विरुवाहरू

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, सल्यान

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, सल्यानले जडीबुटी विकास कार्यक्रम अन्तर्गत टिमुर कन्ट्याक्ट फार्मिड तथा वाईब्याक ग्यारेन्टीमा समूहहरूको खेती विस्तार गर्ने माग बमोजिम प्रति समूह ५०० गोटाका दरले ६ वटा समूहलाई ३००० गोटा टिमुरका गुणस्तरिय विरुवा रोपणका लागि वितरण गरेको छ। यसबाट समूहको टिमुर खेती क्षेत्र विस्तार भई उत्पादनमा वृद्धि हुने आशा राखिएको छ।

यसैगरी यस केन्द्रले मुलपानीमा रहेको नमुना नर्सरीको क्षेत्रमा वनस्पति विभागको स्विकृत ल.ई अनुसारको (८×१६) मि.को साना नर्सरी निर्माणको कार्य सम्पन्न गरेको छ।

यस केन्द्रले मूलपानी वनस्पति उद्यानको कमलपोखरीको माथिको भागमा भाडी सरसफाई, बाटो निर्माण गरी खाली भू-भागमा जिम्नोस्पर्मका ६ प्रजाति वृक्षारोपण गरी जिम्नोस्पर्म वाटिका निर्माण गरेको छ।

समृद्धिका लागि वन कार्यक्रम अन्तर्गत जडीबुटी पकेटक्षेत्र निरन्तरता कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत ५ वटा तपसिलका समूह सहकारीले ५० हेक्टर क्षेत्रमा टिमुर र काउलो खेती विस्तार गर्न छनोट भएका छन् ।

जिमनोस्पर्म वाटिका

टिमुरको व्यवसायिक खेतीका लागि छनोट भएका समूहहरू

१. श्री सिद्धकाली कृषि तथा पशुपालन सहकारी संस्था लि. सिम्टा-२ सुर्खेत
  २. श्री फुलवारी खाली सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, बारकोट-३ जाजरकोट
  ३. श्री नारसैना फलफुल तथा तरकारी खेती कृषि समूह, नौमुले-७ दैलेख
- काउलोको व्यवसायिक खेतीका लागि छनोट भएका समूहहरू
४. श्री भक्तडि जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन सहकारी संस्था लि. पंचपुरी न.पा.-७ सुर्खेत
  ५. श्री चोथ्रे पहाड बाखापालन कृषक समूह, कालिमाटी गा.पा.-१ सल्यान

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, जुम्ला

मिति २०७८/२/२९ मा जुम्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारी भूपेन्द्र थापाको संयोजकत्वमा एस.पी. गगन श्रेष्ठ, डी.एस.पी. दान बहादुर थापा र रामचन्द्र के.सी. लगायतका सदस्यहरू संलग्न टोलीले धिताचौर वनस्पति उद्यानको अनुगमन भ्रमण गर्नुभएको थियो । सो अवसरमा उहाँहरूले उद्यानमा जिङ्गो बाइलोवा, लौठसल्ला र उतिसका बोटहरू रोपण गर्नुभएको थियो । साथै उक्त टोलीले ठिकै अवस्थित वनस्पति अनुसन्धान केन्द्रको कार्यालयमा पनि अनुगमन भ्रमण गर्नुभएको थियो ।

मिति २०७८/३/७ मा यस केन्द्रबाट विश्वकै उच्च उचाईमा धान खेती गरिने स्थान छुमचौर (पातारासी-३, जुम्ला) मा यसको खेती सम्बन्धी इतिहास, विकास र वर्तमान अवस्था सम्बन्धी संक्षिप्त जानकारी प्राप्त गरी अभिलेखीकरण गर्ने कार्य गरिएको छ । ५५ वर्षीय स्थानीय कृषक तथा धामी रन बहादुर महताराबाट सो जानकारी लिइएको थियो । निजका बुवा बल बहादुर महतारा (तत्कालीन जुम्ला अदालतका कार्यालय

स्रोत व्यक्ति रन बहादुर महतारा र निजको धान खेत (छुमचौर, जुम्ला)

सहयोगी) ले खलंगा, जुम्लाबाट यस स्थानमा कालीमार्शी धानको खेती शुरुवात गर्नुभएको हो । खासगरी त्यो समयको दशैँमा र अन्य धार्मिक कार्यका लागि टीका लगाउने चामलको जोहो गर्ने यो खेतीको उद्देश्य थियो । परिक्षण खेतीका रूपमा यस स्थान अन्तर्गत क्रमशः मरेनी, छेपेर भीर रलरा सिममा खेती गरिएको थियो । यहाँ चैत ५ गते बीउ राख्ने, जेठ १ देखि २० गतेसम्म रोप्ने र कात्तिक पहिलो हप्तामा स्याहार्ने विधि स्थापित भएको छ । तर जुम्लाका अन्य स्थानहरूमा भने चैत १२ गते बीउ राख्ने चलन छ र यो दिन स्थानीय तथा प्रदेश सरकारबाट सार्वजनिक विदा समेत दिने गरिन्छ । विश्वव्यापी उष्णीकरणको प्रभाव जौ, फापर र गहुँ उत्पादन हुने यस क्षेत्रमा हाल धान, मकै, खुर्सानी, सिमीको राम्रो उत्पादन हुने गरेको स्थानीय कृषकहरूको अनुभव छ । वार्षिक ४० देखि ५० मुरिसम्म धान उत्पादन हुने यो ठाउँमा बलास्ट रोगको निराकरण, सिंचाइ व्यवस्थापन गरी यो आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण र उत्पादन वृद्धिमा ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक छ ।

यस केन्द्रले विश्व वातावरण दिवस (जुन ५, २०२१) को अवसरमा धिताचौर वनस्पति उद्यानमा ५ वटा डालेचुक (*Hippophae salicifolia*) का बोट रोपण गरी जर्मप्लाज्मको संख्या थप गरेको छ ।

यस केन्द्रमा कार्यरत हे.फि.अ. हेमन्त के.सी. जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जुम्लाको मिति २०७८/०३/३० को सिफारिस अनुसार असिस्टेन्ट बोटानिष्ट पदमा बढुवा हुनुभई मिति २०७८/०३/३१ देखि यस केन्द्रमा पदस्थापन हुनुभएको छ ।

धिताचौर वनस्पति उद्यानको अल्पाइन गाईड ।

वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र, कैलाली

जडीबुटीका गुणस्तरिय विरुवा उत्पादन कार्यक्रम अन्तर्गत लक्षित संख्यामा विरुवा उत्पादन कार्य भएको छ । जसअनुसार कुरिलो, सितलचिनी, सिमीक, बेल, हर्षो, सतिसाल, अर्जुन, सादन, रिद्धा इत्यादिका करिब १ लाख विरुवा उत्पादन कार्य भएको छ ।

पकेट क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि जडीबुटीहरूको व्यावसायिक खेती विस्तार कार्य गर्न छनोट भएका २० वटा समूह/सहकारीहरूले तोकिएको जडीबुटीको खेती विस्तार कार्य सम्पन्न गरेका छन् ।

नेपालका हुलाक टिकट र वनस्पति

- प्रतिक्षा श्रेष्ठ

सहायक वैज्ञानिक अधिकृत, वनस्पति विभाग

हुलाक अड्डा, हुलाक प्रशासनबाट व्यवसायिक प्रयोजनको लागि मूल्य समेत उल्लेख गरी निष्कासन गरिएको मान्यता प्राप्त एउटा सानो कागजको टुकालाई हुलाक टिकट भनी परिभाषित गरिएको पाइन्छ। विश्वमा सर्वप्रथम सन् १८४० मे १ तारिखका दिन Penny Black नामले टास्ने टिकटको प्रचलन संयुक्तराज्यमा भएको थियो। त्यसको तीनवर्ष भित्र नै स्वीजरल्याण्ड, ब्राजिल र त्यसपछि छिट्टै संयुक्तराज्य अमेरिकाले हुलाक टिकट प्रचलनमा ल्याएका थिए। सन् १८६० ताका विश्वका ९० वटा देशहरूले हुलाक टिकट प्रचलनमा ल्याएका थिए। हुलाक टिकट चिठीपत्र पठाउने माध्यम मात्र नभएर देशको जानकारीमूलक सन्देश दिने एवं देशको पहिचान पनि हो। हुलाक टिकटले राष्ट्रको राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, विज्ञान तथा प्रविधि, जैविक विविधता आदि विषयको अभिलेखिकरण गरी अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा Paper/Little Ambassador को काम गर्ने गर्दछ। विभिन्न प्रकारको हुलाक टिकटहरूको अवलोकनले मानिसहरूलाई मनोरन्जन प्रदान गरेर आनन्दित गर्नुका साथै मानिसको ज्ञान, अध्ययन, खोजलाई सहज बनाउनुका साथै सृजनशिल बनाउन मद्दत गर्दछ।

विभागको स्वर्ण जयन्तीको उपलक्ष्यमा प्रकाशन गरिएको संस्मरणालमक आवरण

हुलाक छाप' को प्रयोग भएको पाइन्छ। बृहत नेपाल निर्माण अभियानसँगै 'सरकारी छाप'/'हुलाक छाप' लगाई 'सरकारी कागजपत्र', 'अर्जिपत्र', 'रुक्का' आदि एउटा अड्डाबाट अर्को अड्डामा पुऱ्याउने काम हुलाकको हुन्थ्यो। राणाकालमा 'इस्तहार' र 'सरकारी कागजपत्र' आदि एउटा अड्डाबाट अर्को अड्डामा पुऱ्याउने काम पनि हुलाकले नै गर्ने गर्दथ्यो। यसरी नेपालको राज्यव्यवस्थासँग जोडिदै आएको हुलाक शब्द, हुलाक अड्डा (डाँक, चिठी : यत्र-तत्र पठाइने चिठी-पत्र सरकारले जिम्मा लिई आदान-प्रदान गर्ने गराउने अड्डा), हुलाकी बाटो (बृहत् नेपाल निर्माण अभियानमा प्रयोगमा ल्याइएको पूर्व टिस्टादेखि पश्चिम काँगडा र पछि राणाकालमा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मको बाटो), हुलाक गोश्वारा (नेपाल अधिराज्यभरको हुलाक अड्डालाई संचालन गर्ने अड्डा), हुलाक सार (सरकारी तहमा एक अड्डाले अर्कोलाई जिम्मा लगाउँदै मोसफलबाट सदरमा र सदरबाट तोकिएको ठाउँमा चीज-बीज र मानिस (कैदी आदि) पुऱ्याउने काम), हुलाकी (डाँक सम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति), हुलाकी तोडा (हुलाकबाट निर्दिष्ट ठाउँमा वा अड्डामा चलाइने रुपैयाँको थैला (एउटा छालाको थैलो (तोडा) मा तीन हजार रुपैयाँ मापन भएको) आदि शब्दहरू जोडिएको छ। यसरी नेपालमा हुलाकको प्रयोजन व्यवसायिकभन्दा राज्य प्रशासनको हेतुले थालनी भएको देखिन्छ।

नेपालको हुलाक टिकट शुरुमा जारी हुँदा हुलाक टिकटमा 'ईष्ट देवता महादेव', 'गोर्खालीको पहिचान जोडा खुकुरी', 'आरध्यदेव पशुपतिनाथ' आदि नेपालको पहिचान खुल्ने चित्रहरू अङ्कित गरिएको थियो। आजको दिनसम्म आईपुग्दा नेपाल फिलाटेलिक ब्यूरोले नेपालको गौरव, पहिचान भल्किने सुन्दर हुलाक टिकटहरू जारी गर्ने महत्वपूर्ण काम गर्दै आइरहेको छ। हुलाक टिकट जारी गर्ने श्रृंखलालाई निरन्तरता दिँदै नेपाल फिलाटेलिक ब्यूरोले वनस्पतिसँग सरोकार राख्ने हुलाक टिकटहरूमा सन् १९६९ (वि.सं.२०२६) मा लाली गुराँस, गुनकेशरी, सयपत्री र लालुपाते गरी चारथरीका फूलहरू अङ्कित २५ पैसाको 'फूल

प्रारम्भिक समयमा प्रकाशित हुलाक टिकटमाला

टिकटहरू विशेषगरी आयतकार (Rectangular) हुन्छन् तर गोलाकार (Circular), त्रिकोणाकार (Triangular), Pentagonal र विभिन्न आकारमा पनि पछाडीपट्टि glazed with an adhesive gum अथवा self adhesive राखी जारी गरिएको हुन्छ।

नेपालमा सन् १८८१ (वि.सं.१९३८), अप्रिल महिनामा हुलाक टिकट प्रचलनमा आएको थियो। नेपालमा हुलाकको अर्थ टिकटसँग मात्र नजोडिएर नेपालको प्रशासनसँग जोडिएको छ। नेपालमा सर्वप्रथम जारी गरिएका हुलाक टिकट एक आना, दो आना र चार आना मोल (मूल्य) का थिए। सो हुलाक टिकट युरापियन-मेड पेपरमा छापिएको थियो। सो प्वाल नभएको (imperforated) हुलाक टिकटको माथितिर 'श्री गोरखा' र तलपट्टि 'सरकार' तथा दायाँबायाँमा टिकटको 'मोल' अङ्कित

तालिका १: नेपाली टिकटमालामा प्रकाशित नेपालका वनस्पतिहरू

S. N.	Published year (A.D.)	Plants name	Synonym	Local name	Family	Life form	Price
1	1969	<i>Rhododendron arboreum</i> Sm.		लालीगुराँस	Ericaceae	D	२५ पैसा
2		<i>Narcissus tazettus</i> St.-Lag.		गुनकेशरी	Amaryllidaceae	M	२५ पैसा
3		<i>Tagetes erecta</i> L.	<i>Tagetes patula</i> L.	सयपत्री	Asteraceae	D	२५ पैसा
4		<i>Euphorbia pulcherrima</i> Willd. ex Klotzsch	<i>Poinsettia pulcherrima</i> (Willd. ex Klotzsch) Graham.	लालुपाते	Euphorbiaceae	D	२५ पैसा
5	1976	<i>Megacodon stylophorus</i> (C. B. Cl.) H. Smith			Gentianaceae	D	३० पैसा
6		<i>Cardiocrinum giganteum</i> (Wall.) Makino			Liliaceae	M	३० पैसा
7		<i>Meconopsis grandis</i> Prain			Papaveraceae	M	३० पैसा
8		<i>Lilium nepalense</i> D. Don			Liliaceae	M	३० पैसा
9	1978	<i>Choerospondias axillaris</i> (Roxb.) B. L. Burt & A. W. Hill		लप्पी	Anacardiaceae	D	५ पैसा
10		<i>Castanopsis indica</i> (J. Roxb. ex Lindl.) A. DC.		कटुस	Fagaceae	D	१ रुपैया
11		<i>Elaeocarpus angustifolius</i> Bl.	<i>Elaeocarpus sphaericus</i> (Gaertn.) K. Schum.	रुद्राक्ष	Elaeocarpaceae	D	१.२५ रुपैया
12	1980	<i>Ocimum tenuiflorum</i> L.	<i>Ocimum sanctum</i> L.	तुलसी	Lamiaceae	D	५ पैसा
13		<i>Valeriana jatamansi</i> Jones		सुगन्धबाल	Caprifoliaceae	D	५ पैसा
14		<i>Zanthoxylum armatum</i> DC.		टिमुर	Rutaceae	D	१ रुपैया
15		<i>Rheum australe</i> D. Don	<i>Rheum emodi</i> Wall.	पदमचाल	Polygonaceae	D	२.३० रुपैया
16	1994	<i>Dendrobium densiflorum</i> Lindl.			Orchidaceae	M	१० रुपैया
17		<i>Coelogyne flaccida</i> Lindl.			Orchidaceae	M	१० रुपैया
18		<i>Cymbidium devonianum</i> Paxton			Orchidaceae	M	१० रुपैया
19		<i>Coelogyne corymbosa</i> Lindl.			Orchidaceae	M	१० रुपैया
20		<i>Ophiocordyceps sinensis</i> (Berk.) G. H. Sung, J. M. Sung, Hywel-Jones & Spatafora	<i>Cordyceps sinensis</i> (Berk.) Sacc.	यासागुम्बा	Ophiocordycipitaceae	F	७ रुपैया
21		<i>Amanita caesarea</i> (Scop.) Pers.		सल्ले च्याउ	Amanitaceae	F	७ रुपैया
22		<i>Russula nepalensis</i> Adhikari		अधिकारी च्याउ	Russulaceae	F	७ रुपैया
23		<i>Morchella esculenta</i> (L.) Pers.	<i>Morchella conica</i> Pears.	खोया च्याउ	Morchellaceae	F	७ रुपैया
24	1997	<i>Jasminum simplicifolium</i> subsp. <i>australiense</i> P. Green	<i>Jasminum gracile</i> Andrews	चमेली	Oleaceae	D	४० पैसा
25		<i>Callistephus chinensis</i> (L.) Nees		ग्याँटका	Asteraceae	D	१ रुपैया
26		<i>Magnolia insignis</i> Wall.	<i>Manglietia insignis</i> (Wall.) Blume.	वन कमल	Magnoliaceae	D	२ रुपैया
27		<i>Luculia gratissima</i> (Wall.) Sweet		वन कागियो	Rubiaceae	D	१५ रुपैया
28	2000	<i>Dactylorhiza hatagirea</i> (D. Don) Soó		पाच औले	Orchidaceae	M	५ रुपैया
29		<i>Magnolia hodgsonii</i> (Hook. f. & Thomson) H. Keng	<i>Talauma hodgsonii</i> Hook. f. & Thomson.	भालु बाउ	Magnoliaceae	D	५ रुपैया
30		<i>Berberis napaulensis</i> (DC.) Spreng.	<i>Mahonia nepaulensis</i> DC.	जमानेमान्द्रो	Berberidaceae	D	५ रुपैया
31	2001	<i>Centella asiatica</i> (L.) Urb.		घोडटाप्रे	Apiaceae	D	५ रुपैया
32		<i>Bergenia ciliata</i> (Haw.) Sternb.		पाषणभेद	Saxifragaceae	D	१५ रुपैया
33		<i>Taxus wallichiana</i> Zucc.	<i>Taxus baccata</i> subsp. <i>wallichiana</i> (Zucc.) Pilg.	लौठ सल्ला	Taxaceae	G	३० रुपैया
34		<i>Ficus religiosa</i> L.		पीपल वृक्ष	Moraceae	D	१० रुपैया
35	2003	<i>Nelumbo nucifera</i> Gaertn.		कमल	Nelumbonaceae	D	१० रुपैया
36		<i>Picrorhiza scrophulariiflora</i> Pennell	<i>Neopicrorhiza scrophulariiflora</i> (Pennell) D. Y. Hong.	कुटकी	Plantaginaceae	D	१० रुपैया
37		<i>Rheum nobile</i> Hook. fil. & Thoms.		अन्नवेस	Polygonaceae	D	१० रुपैया
38		<i>Nyctanthes arbor-tristis</i> L.		पारिजात	Oleaceae	D	१० रुपैया
39	2004	<i>Swertia multicaulis</i> D. Don		सेमां गुरु	Gentianaceae	D	१० रुपैया
40		<i>Oryza sativa</i> L.		जुस्ती मारी धान	Poaceae	M	१० रुपैया
41	2005	<i>Phyllanthus emblica</i> L.		अमला	Phyllanthaceae	D	१० रुपैया
42		<i>Juglans regia</i> L.		हाडे ओखर	Juglandaceae	D	१० रुपैया
43		<i>Aegle marmelos</i> (L.) Correa		बेल	Rutaceae	D	१० रुपैया
44		<i>Rubus ellipticus</i> Smith.		एसेलु	Rosaceae	D	१० रुपैया
45	2006	<i>Primula sharmae</i> Fletcher		नेपाली प्रिमूला फूल	Primulaceae	D	१० रुपैया
46		<i>Russula kathmanduensis</i> Adhikari		सेतो सल्ले च्याउ	Russulaceae	F	१० रुपैया
47	2007	<i>Satyrium nepalense</i> D. Don.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
48		<i>Coelogyne cristata</i> Lindl.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
49		<i>Dendrobium heterocarpum</i> Wall. ex Lindl.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
50		<i>Dendrobium chrysanthum</i> Wall.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
51		<i>Pelatantheria insectifera</i> (Rchb.f.) Ridl.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
52		<i>Phalaenopsis mannii</i> Rchb. f.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
53		<i>Dendrobium densiflorum</i> Lindl.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
54		<i>Coelogyne ovalis</i> Lindl.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
55		<i>Arundina graminifolia</i> (D. Don.) Hochr.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
56		<i>Arachnis clarkei</i> (Rchb.f.) J.J.Sm.	<i>Esmeralda clarkei</i> Rchb. f.	सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
57		<i>Acampe rigida</i> (Buch.-Ham. ex Sm) P.F. Hunt		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
58		<i>Bulbophyllum leopardinum</i> (Wall.) Lindl. ex wall.		सुनगाभा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया

S. N.	Published year (A.D.)	Plants name	Synonym	Local name	Family	Life form	Price
59		<i>Dendrobium fimbriatum</i> Hook.		सुनगामा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
60		<i>Dendrobium moschatum</i> (Banks) Sw.		सुनगामा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
61		<i>Rhynchosyilis retusa</i> (L.) Blume		सुनगामा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
62		<i>Cymbidium devonianum</i> Paxton		सुनगामा फूल	Orchidaceae	M	१० रुपैया
63	2008	<i>Russula chloroides</i> var. <i>godavariensis</i> Adhikari		सेतो सल्ले च्याउ	Russulaceae	F	५ रुपैया
64		<i>Rauvolfia serpentina</i> (L.) Benth. ex Kurz		सर्पगन्धा	Apocynaceae	D	५ रुपैया
65	2010	<i>Choerospondias axillaris</i> (Roxb.) B.L. Burt & A.W. Hill		लप्सी	Anacardiaceae	D	५ पैसा
66		<i>Dendrobium eriiflorum</i> Griff.		सुनाखरी	Orchidaceae	M	मूल्य नखुलेको
67		<i>Delphinium himalayae</i> Munz		नेपाली अतिस	Ranunculaceae	D	
68		<i>Zanthoxylum armatum</i> DC.		टिमुर	Rutaceae	D	
69	2012	<i>Delphinium himalayae</i> Munz.		नेपाली अतिस	Ranunculaceae	D	१० रुपैया
70		<i>Dendrobium eriiflorum</i> Griff.		सुनाखरी (घोगेगाभा)	Orchidaceae	M	१० रुपैया
71		<i>Podophyllum hexandrum</i> Royle		लाघुपत्र	Berberidaceae	D	१० रुपैया
72		<i>Ganoderma lucidum</i> (curtis) P. Karst		रातो च्याउ	Ganodermataceae	F	१० रुपैया
73	2013	<i>Swertia chirayta</i> (Roxb.) Karst.		चिराइतो (तीते)	Gentianaceae	D	४० रुपैया
74		<i>Gaultheria fragrantissima</i> Wall.		घसिगरे (पटपटे)	Ericaceae	D	४० रुपैया
75		<i>Piper longum</i> L.		पिपल	Piperaceae	D	४० रुपैया
76		<i>Asparagus racemosus</i> Willd.		कुरिलो (सतादरी)	Asparagaceae	M	४० रुपैया
77	2015	<i>Abies spectabilis</i> (D. Don) Mirb.		तालिस पत्र	Pinaceae	G	१० रुपैया
78		<i>Lilium nepalense</i> D. Don.		खिरौले	Liliaceae	M	१० रुपैया
79		<i>Paris polyphylla</i> Sm.		सतुवा	Melanthiaceae	M	१० रुपैया
80		<i>Gentiana robusta</i> King ex Hook.f.		सेतो तिक्ता	Gentianaceae	D	१० रुपैया
81		<i>Maharanga emodi</i> (Wall) A. DC.		महारंगी	Boraginaceae	D	१० रुपैया
82		<i>Saussurea gossipiflora</i> D. Don.		कपासे फूल	Asteraceae	D	१० रुपैया
83	2016	<i>Rhododendron ciliatum</i> Hook. fil.		जुंगे चिमाल	Ericaceae	D	२० रुपैया
84		<i>Rhododendron dalhousiae</i> Hook. fil.		लहरे चिमाल	Ericaceae	D	२० रुपैया
85		<i>Rhododendron fulgens</i> Hook. fil.		चिमाल	Ericaceae	D	२० रुपैया
86		<i>Rhododendron glaucophyllum</i> Rehd.		ठेकी झार	Ericaceae	D	२० रुपैया
87	2017	<i>Cyathea spinulosa</i> Wall.		रुख उन्नु	Cyatheaceae	Pt	२ रुपैया
88		<i>Nephrolepis cordifolia</i> (L.) C. Presl		पानी अमला	Nephrolepidaceae	Pt	३ रुपैया
89		<i>Dryopteris cochleata</i> (D. Don) C. Chr.		घ्यू न्युरो	Dryopteridaceae	Pt	१ रुपैया
90		<i>Lycopodium japonicum</i> Thunb. ex Murray		नाग बेनी	Lycopodiaceae	Pt	१ रुपैया
91		<i>Aglaomorpha propinqua</i> (Wall. ex Mett.) Hovenkamp & S. Linds.	<i>Drynaria propinqua</i> (Wall. ex Mett.) J. Sm.	हाडजोर	Polypodiaceae	Pt	२ रुपैया
92		<i>Tectaria coadunata</i> (Wall. ex Hook. & Grev.) C. Chr.		कालो न्युरो	Tectariaceae	Pt	३ रुपैया
93	2020	<i>Berberis mucrifolia</i> Ahrendt			Berberidaceae	D	१० रुपैया
94		<i>Berberis pendryi</i> Bh. Adhikari			Berberidaceae	D	१० रुपैया
95		<i>Begonia leptoptera</i> H. Hara			Begoniaceae	D	१० रुपैया
96		<i>Begonia tribenensis</i> C.R. Rao			Begoniaceae	D	१० रुपैया

Note: D=Dicot, M=Monocot, G=Gymnosperm, F=Fungi, Pt= Pteridophytes.

टिकटमाला' सर्वप्रथम जारी गरेको थियो ।

हालसम्म विभिन्न विधाका (Theme) जस्तै - संस्मरणात्मक आवरण: वनस्पति विभाग स्वर्ण जयन्ती २०६६, नेपालमा पाइने फूल, फलफुल, जडीबुटी, सुनगाभा, च्याउ, जैविक विविधता, नेपालका वनस्पति, नेपालका उन्नुहरू, नेपालका रैथाने वनस्पतिहरू अङ्कित ९६ वटा विभिन्न थरीका टिकटमालाहरू जारी गरिएका छन् (तालिका २) । विभागको स्वर्ण जयन्तीको उपलक्ष्यमा प्रकाशन गरिएको संस्मरणात्मक आवरण: वनस्पति विभाग स्वर्ण जयन्ती

वनस्पतिको सर्वप्रथम प्रकाशित टिकटमाला

२०६६ को हुलाक टिकटमा लप्सी, सुनाखरी, नेपाली अतिस, टिमुर प्रजातिको वनस्पति अंकित १००० थान छापिएको थियो । हालसम्म वनस्पति सम्बन्धी प्रकाशित टिकटहरूमा ४८ वटा परिवार (Family) का वनस्पतिहरू रहेका छन् । जसमध्ये Orchidaceae का २३ प्रजाति, Ericaceae का ६ प्रजाति, Berberidaceae र Gentianaceae का ४/४ प्रजाति रहेका छन् । त्यसैगरी Anacardiaceae, Begoniaceae, Magnoliaceae, Oleaceae, Polygonaceae र Ranunculaceae का २/२ प्रजाति र अन्य परिवारका प्रत्येक १/१ प्रजातिको प्रतिनिधित्व रहेको छ । फूल फूलने विरुवाहरूमा ८१ प्रजातिमध्ये एकदलीय (Monocot) ३१ प्रजाति, दुईदलीय (Dicot) ५० प्रजाति रहेका छन् । त्यसैगरी हुसी (Fungi) का ७ प्रजाति, Gymnosperm का २ प्रजाति र Pteridophytes का ६ प्रजातिका टिकट जारी भएको छ (तालिका ३) ।

नेपाल टिकटमालामा नेपालमा पाइने वनस्पतिहरूमध्ये च्याउ तथा हुसी (Fungi), उन्नु (Pteridophytes), Gymnosperm र Angiosperm को मात्र प्रतिनिधित्व रहेको देखिन्छ जुन धेरै कम छ । यस अतिरिक्त Algae, Lichen, Bryophytes को हालसम्म कुनै टिकटमाला प्रकाशन

प्रथम दिवसीय आवरण

तालिका २: विविध विधामा नेपाली टिकटमालामा प्रकाशित नेपालका वनस्पतिहरू

क्र.सं.	Theme (विधा)	प्रकाशन वर्ष (सन्)	प्रकाशित प्रजाति संख्या
१	जैविक विविधता टिकटमाला	२००४	२
		२००६	२
		२०१२	४
२	नेपालका उन्ग्रह	२०१७	६
३	फूल टिकटमाला	१९६९	४
		१९७६	४
		१९९७	४
		२०००	३
		२००३	४
४	फलफुल टिकटमाला	१९७८	३
		२००५	४
५	संस्मरणात्मक आवरण	२०१०	४
६	जडीबुटी टिकटमाला	१९८०	४
		२००१	४
७	च्याउ टिकटमाला	१९९४	४
८	सुनगाभा टिकटमाला	१९९४	४
		२००७	१६
९	नेपालका वनस्पतिहरू	२००८	२
		२०१३	४
		२०१५	६
		२०१६	४
		२०२०	४
जम्मा			९६

तालिका ३: नेपाली हुलाक टिकटमा नेपालका वनस्पतिहरूको हालसम्मको प्रतिनिधित्व

समूह	प्रजाति	टिकटमा प्रकाशित प्रजाति संख्या	प्रतिनिधित्व (%)
च्याउ तथा दुसी (Fungi)	२४६७	७	०.२८
लेउ (Algae)	९९९	०	०
भ्याउ (Lichens)	७९२	०	०
काई (Bryophytes)	१२१७	०	०
उन्ग्रह (Pteridophytes)	५८३	६	१.०३
फूल नफुले वनस्पतिहरू (Gymnosperms)	२६	२	७.६९
फूल फुले वनस्पतिहरू (Angiosperms)	५३०९	७७	१.४५
ईन्डेमिक वनस्पतिहरू (Endemic plants)	२९३	४	१.३६

भएको देखिएको छैन। यही कुरालाई मनन गरी हाल नेपालमा पाइने सम्पूर्ण वनस्पतिहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने गरी टिकट प्रकाशन गर्न हुलाक विभागसँग सहकार्य गरी नेपालका वनस्पतिहरूलाई टिकटको माध्यमद्वारा

अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा चिनाउने कार्यमा वनस्पति विभाग एवं सरोकारवाला निकायले आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

References

- Adhikari, M. K. (2016). Revised Checklist to the Mycotaxa Proposed from Nepal. *Bull. Dept. Pl. Res.*, 38. Department of Plant Resources.
- Dhaka, S., Paudel, H.R., Paudel, N. & Das B.D. (2021). First record of *Pseudosphaerocystis lacustris* (Lemmermann) Novakova (Chlamydomonadales, Palmellopsidaceae) in Nepal. *J. Multidiscip. Sci.* 3(1), 21-26.
- Fraser-Jenkins, C. R., & Kandel, D. R. (2019). *Ferns and fern-allies of Nepal* (Vol. 2). Department of Plant Resources.
- Fraser-Jenkins, C. R., Kandel, D. R., & Pariyar, S. (2015). *Ferns and fern-allies of Nepal* (Vol. 1). National Herbarium and Plant Laboratories, Department of Plant Resources.
- Kandel, D. R., & Fraser-Jenkins, C. R. (2020). *Ferns and fern-allies of Nepal* (Vol. 1). National Herbarium and Plant Laboratories, Department of Plant Resources.
- Olley, L., & Sharma, L. R. (2013). A provisional checklist of the lichens of Nepal. *Bull. Dept. Pl. Res.*, 35, Department of Plant Resources.
- Pradhan, N. (2020). Bryoflora of Nepal. In M. Siwakoti, P.K. Jha, S. Rajbhandary, S.K. Rai (Eds.), *Plant diversity in Nepal* (pp. 62-70). Botanical Society of Nepal.
- Rai, S.K. & Ghimire, N. (2020). Algal Explorations in Nepal. In M. Siwakoti, P.K. Jha, S. Rajbhandari, S. K. Rai (Eds.), *Plant Diversity in Nepal* (pp. 61-40). Botanical society of Nepal.
- Rajbhandari, K. R., Joshi, L., Chhetri, R., & Khatri, S. (2020). *A handbook of the Gymnosperms of Nepal*. National Herbarium and Plant Laboratories, Department of Plant Resources.
- Rajbhandari, K. R., Rai, S. K., Bhatt, G. D., Chhetri, R., & Khatri, S. (2017). *Flowering plants of Nepal: An introduction*. Department of Plant Resources.
- Rajbhandari, K. R., Rai, S. K., Joshi, M. D., Khatri, S., Bhatt, G. D., & Chhetri, R. (2021). Endemic flowering plants of Nepal: Status and distribution. In M. Siwakoti, T. N. Mandal, S. K. Rai, S. K. Rai, T. P. Gautam, H. P. Aryal, & K.P. Limbu (Eds.), *Integrating biological resources for prosperity* (pp. 23-72). Botanical Society of Nepal, Nepal Biological Society, Department of Plant Resources.
- Sthapit, C.K., & Manandhar, D. (2016). *Nepal postage stamp catalogue 1881-2015*. Mass Printing Press, Kathmandu.
- भट्टराई, हर्षनाथ शर्मा। (२०४१)। प्रशासकीय तथा कानूनी शब्दकोश, प्र. नेशनल रिसर्च एसोसियट्स, नेपाल।

सम्पादक मण्डल

सल्लाहकार

सन्जीव कुमार राई
(महानिर्देशक)

सम्पादन

तारादत्त भट्ट
निशान्त श्रेष्ठ
प्रतिक्षा श्रेष्ठ

सम्पर्क

प्रचार प्रसार तथा डकुमेन्टेशन शाखा

वनस्पति विभाग

फोन नं.: ०१ ५३६८२४६, ४२६१९६७

ईमेल: info@dpr.gov.np वेबसाइट: www.dpr.gov.np